

VII ZAKLJUČAK

Sloboda izražavanja u Srbiji, juna 2014. godine, susretala se sa ozbiljnim izazovima. Od rušenja portala hakerskim napadima i fizičkih napada na novinare, preko diskriminacije i ograničavanja prava pristupa za pojedine redakcije i novinare javnim sednicama tela organa lokalne samouprave, ili čak i zgradama lokalnih samouprava, do sprečavanja rasturanja štampe i poziva novinara na informativne razgovore u policiji. Ovde sumiramo najkarakterističnije.

Najflagrantniji napad je napad na portal „Peščanik”. Specifičnost ovog napada se ogleda u tome što je portal oboren neposredno nakon što je na njemu objavljen tekst grupe autora u kojem se tvrdi da je doktorska disertacija ministra unutrašnjih poslova Nebojše Stefanovića, koju je odbranio na Univerzitetu Megatrend u junu 2013. godine, plagijat. Prve analize su ukazivale da je i napad dolazio sa servera Univerziteta Megatrend, ali kasnije se ispostavilo da to nije slučaj. Ističemo da je Odeljenje za borbu protiv visokotehnološkog kriminala MUP-a Srbije izuzetno brzo reagovalo i ostvarilo komunikaciju sa redakcijom i administratorima sajta. Već dva dana kasnije više informacija o napadu i toku istrage saopštio je i predsednik Vlade Srbije Aleksandar Vučić, a zatim i direktor policije Milorad Veljović, što je pokazalo ozbiljnu nameru vlasti da odagna svaku sumnju da stoji iza obaranja sajtova medija, ili da takvu praksu podržava. Nažalost, i pored toga, o tome ko je izvršio napad nije se mnogo saznalo, osim da se radilo o takozvanom Wordpress Pingback napadu, za koji je analizom utvrđeno da je došao sa 533 servera iz desetine zemalja širom sveta na server u Nemačkoj, na kome je prezentacija „Peščanika” bila hostovana. Policija je saopštila da će istraga biti nastavljena, ali je evidentno da postoje manjkavosti ili u tehničkoj opremljenosti policije ili u mehanizmima međunarodne policijske saradnje, što za posledicu ima činjenicu da oni koji stoje iza napada na sajtove po pravilu ostaju neotkriveni. S druge strane, čak i kada bi napadači bili otkriveni, mogli bi da budu gonjeni samo za neko od krivičnih dela protiv bezbednosti računarskih podataka, ne i za ona protiv ljudskih prava i sloboda (sprečavanje rasturanja štampe i emitovanja RTV programa), dok bi činjenica da je napad izvršen na medijski portal mogla eventualno da bude otežavajuća okolnost (ne bi došlo do sticaja krivičnih dela).

Nažalost, fizički napadi na novinare se i dalje dešavaju. Tako je sportskog novinara Dejana Anđusa, u noći između 3. i 4. juna, ispred TV „Kopernikus”, pretukao napadač, navodno Nebojša Čović, bivši potpredsednik Vlade Srbije i bivši gradonačelnik Beograda, trenutno predsednik KK „Crvena zvezda”, nakon što je Anđus izašao iz zgrade televizije posle završetka emisije u kojoj je, između ostalog, govorio i o Čoviću i o njegovom sinu košarkašu Filipu Čoviću. Mediji su preneli

da filtrirani snimci sigurnosnih kamera, koje je policija uzela kako bi utvrdila šta se dogodilo, pokazuju da neko lice koje podseća na Čovića nekoliko puta udara novinara. Čović je potvrdio da je otišao pred televiziju „Kopernikus“, da bi, po njegovim rečima, pitao Anđusa „zašto se bavi lažima“, dok je demantovao samo to da je novinara prvi udario. Reakcija policije bila je ekspresna – veoma brzo je podnela krivičnu prijavu protiv Nebojše Čovića, mada nije poznato za koje krivično delo. Ovo nije prvi slučaj u kome bi u Srbiji moglo doći do suđenja jednom bivšem ministru za fizički napad na novinara. Očekujemo, međutim, da će Dejan Anđus imati brži i lakši put do pravde nego što su ga napadnuti novinari imali u nekim drugim prilikama.

U junu 2014. ni presude sudova nisu bile ohrabrujuće. Viši sud u Beogradu je obavezao urednika, novinara i izdavača magazina „Svedok“ da Mići Jovanoviću, rektoru Univerziteta Megatrend, naknadi štetu zbog povrede časti i ugleda do koje je došlo tekstem u kojem se analizira Jovanovićeva zvanična biografija i izvrgavaju ruglu pojedina međunarodna priznanja sumnjive vrednosti i opskurna počasna zvanja. Sud je zanemario činjenicu da je Jovanović, kao javna ličnost, morao da pokaže viši stepen tolerancije za kritiku, kao i činjenicu da se, paralelno s ovom presudom, ispostavilo da je u Jovanovićevoj biografiji bilo i spornijih detalja od onih o kojima je magazin „Svedok“ pisao. Portal Peščanik objavio tekst u kojem grupa autora tvrdi da Jovanović uopšte nije doktorirao na Londonskoj školi ekonomije i političkih nauka, što je u njegovoj zvaničnoj biografiji takođe pisalo. Jovanović je neposredno posle toga podneo ostavku, jer se to ispostavilo kao tačna informacija. Magazin „Svedok“ je najavio da će uložiti žalbu protiv sporne presude. U drugom slučaju Osnovni sud u Nišu je bivšeg direktora niške Toplane Milutina Ilića, njegovog saradnika Dobrivoja Stanimirovića i telohranitelja Miju Jankovića oslobodio od optužbi da su pretili novinaru i uredniku „Južnih vesti“ Predragu Blagojeviću i time mu ugrozili sigurnost. Blagojević je objavio seriju tekstova o partijskim zapošljavanjima u niškoj Toplani, nakon čega je od Ilića, Stanimirovića i Jankovića telefonom dobijao poruke da se u Americi za objavljivanje takvih priča „živ ne dočeka jutro“, kao i „da ne bi trebalo da se igra sa ovakvim stvarima, i da se igra vatrom“. Uprkos tome, sud je našao da ovakve izjave nemaju karakter pretnje jer se njima ne stavlja u izgled tačno određeno zlo. Način na koji se tretiraju pretnje Predragu Blagojeviću indikativan je pokazatelj tretmana koji pred sudovima imaju slučajevi u kojima su novinari izloženi pretnjama i napadima. Odluke u kojima sudovi pretnju ne smatraju pretnjom, jer nije dovoljno precizna, nažalost sve su češće u srpskom pravosuđu i to nikako nije dobro.

Savet RRA raspisao je u junu javni konkurs za izdavanje dozvola za emitovanje radio programa za više lokalnih i regionalnih područja, koji će najverovatnije biti poslednji po odredbama Zakona o radiodifuziji budući da će uskoro biti usvojen set novih medijskih zakona. Prethodnih

godina smo u više navrata pisali o problematičnom članu 49. Zakona o radiodifuziji koji je predviđao obavezu raspisivanja konkursa kad god se pojavi upražnjena frekvencija. RRA je tako postupila i u slučaju upražnjene nacionalne frekvencije, iako su u tom trenutku bile neophodne za digitalizaciju. Konkurs je čak dva puta okončan neuspešno.

Narodna skupština Republike Srbije je u junu donela Zakon o izmenama i dopunama zakona o elektronskim komunikacijama koji je, između ostalog, usklađen s odlukom Ustavnog suda Iuz 1245/2010, tako da je predvideo isti stepen zaštite i za sadržaj komunikacije i za tzv. zadržane podatke (podaci o komunikaciji koji nisu sadržaj). Ove izmene su važne i zbog zaštite prava na privatnost i za zaštitu tajnosti novinarskih izvora. Izmene su, pored toga, obuhvatile i i institut obaveze prenosa (must carry), precizirajući uslove pod kojima se može nametnuti ta obaveza – samo za situaciju kada se radi o programima koji ostvaruju tačno određene ciljeve od javnog interesa u skladu sa medijskim zakonima. Da li će ove odredbe pomoći RRA u proceni da li neki program mora da se prenosi i da li će za posledicu imati i manji broj odluka o obavezi prenosa, ostaje da se vidi. Evidentno je ipak da će ovim izmenama RRA biti donekle ograničena, odnosno ubuduće bi trebalo da obavezu prenosa određuje pažljivije, i to kao izuzetak, što je i evropski standard.

Savet Republičke radiodifuzne agencije usvojio je izmene i dopune Kodeksa ponašanja emitera, i to u delu koji se odnosi na informisanje o kriminalitetu i toku krivičnog postupka, kao i na tretman religije i verske programe. Ovo je prva promena Kodeksa emitera od 2007. godine, a odnosi se na njegove delove koje je ANEM žestoko kritikovao još od usvajanja, a protiv kojih je i Beogradski centar za ljudska prava još 2008. inicirao postupak ocene ustavnosti. Izmene zato svakako predstavljaju korak u pravom smeru, mada su i pojedina nova rešenja nesumnjivo mogla biti daleko bolja. U tom smislu su naročito problematična nova rešenja kojima se sankcioniše kršenje pretpostavke nevinosti čak i kada mediji verno prenesu izveštaje državnih organa, što je u suprotnosti s praksom Evropskog suda za ljudska prava u primeni člana 10 Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

RRA je objavila izveštaje o ispunjenju obaveza komercijalnih emitera i javnih servisa, a po prvi put i izveštaj o rodnoj ravnopravnosti i polnim stereotipima na programu RTS-a, kao i izveštaj o pristupačnosti programa osobama sa invaliditetom, njihovoj zastupljenosti i načinu njihovog predstavljanja. Izveštaji o ispunjenju obaveza komercijalnih emitera i javnih servisa su pokazali iste nedostatke kao i prethodnih godina, pre svega u pogledu odsustva kvalitativne analize programskih sadržaja. Uočava se dalje smanjivanje raznovrsnosti programa, a emiteri

(uključujući i javne servise) učestalo ponavljaju iste greške, odnosno ne ispunjavaju iste obaveze dugi niz godina. Izveštaj vezan za dostupnost programskih sadržaja osobama sa invaliditetom sadrži i kvantitativnu i kvalitativnu analizu, s tim da su neke ocene iznete previše strogo, naročito u pogledu potrebe uvođenja određenih novih usluga koje nisu moguće do okončanja procesa digitalizacije. Izveštaj o rodnoj ravnopravnosti je takođe nov u odnosu na prethodnu godinu, ali njegov praktični domet za sada nije dovoljno jasan.

Savet za štampu je odlučivao o dve žalbe koje je predsednik Republike Tomislav Nikolić uputio protiv listova „Blic” i „Alo”. Iako je Savet za štampu našao u oba slučaja da nije došlo do povrede Kodeksa novinara, značaj ovih odluka je veliki jer je predsednik, svojim obraćanjem ovom samoregulatornom telu, skrenuo pažnju javnosti na njega i posredno ukazao drugima na alternativu sudskim postupcima protiv medija.

Izmene i dopune Zakona o elektronskim komunikacijama bavile su se i dopunama odredaba o digitalizaciji, predviđajući izričito podršku države pribavljanju uređaja za prijem digitalnog TV signala. Nažalost, izmene zakona su zanemarile pitanje zaštite podataka o ličnosti. Imajući u vidu da će nadležno ministarstvo u implementaciji šeme pomoći morati da obrađuje lične podatke primalaca pomoći, a kako je, po Zakonu o zaštiti podataka o ličnosti, osnov za korišćenje podataka o ličnosti ili pristanak korisnika ili ovlašćenje u zakonu, propustom da se takav osnov utvrdi, ministarstvo je samo sebe osudilo na zavisnost od pristanka potencijalnih primalaca pomoći. Kako su potencijalni primaoci često lica koja su stara, nemoćna i bez socijalnih kontakata, lako je zamisliti situaciju u kojoj oni kojima pomoć najviše treba za nju i ne saznaju.

U periodu na koji se ovaj izveštaj odnosi nije bilo vidljivog pomaka u procesu usvajanja medijskih zakona. Po najoptimističkim najavama koje su bile dostupne putem medija, zakoni bi trebalo da budu usvojeni krajem jula ili početkom avgusta.

Usvajanje novih medijskih zakona u Srbiji jeste preduslov reformi u ovom sektoru. Novi zakoni, međutim, neće sami od sebe zaustaviti fizičke napade na novinare, niti hakerska rušenja medijskih sajtova. Ono što je Srbiji potrebno u ovom trenutku jeste jačanje poverenja u institucije, bilo da su one regulatorne, samoregulatorne, nezavisne – u sve institucije. A taj proces je težak. Poverenje u institucije mnogo je lakše izgubiti nego izgraditi. Napori desetina lokalnih samouprava da informacije o svom radu učine dostupnim za javnost pod jednakim uslovima za sve novinare i sva javna glasila padaju u senku pred samo jednim slučajem diskriminacije. Zakoni daju okvir, ali su institucije one od kojih adekvatna primena zakona zavisi.

Izgradnja kapaciteta institucija za adekvatnu primenu propisa, jačanje kontrolnih mehanizama i, na kraju, i lični primer, kakav je recimo i obraćanje predsednika Republike Savetu za štampu za zaštitu od nečega što je smatrao kršenjem novinarskog Kodeksa, ostaju put kojim Srbija mora da gradi institucionalni okvir, koji je za medijske slobode podjednako važan, ako ne i važniji od pravnog okvira.